
IRODALMI MÚZEUM

PÁRBAJHISTÓRIA

GAZDA ÁRPÁD

1886. augusztus elsején egy Versecen zajlott, halálos kimenetelű kardpárbajról számoltak be a pesti és vidéki lapok. Az újsághírekben jobbára iniciáléval jelölt Sipos László honvéd tiszthelyettes és Herzog Ferenc jogászhallgató négy nappal korábban a Magyar Nyelvterjesztő Liga mulatságán egy kisasszony miatt szólalkozott össze, s kölcsönös sértegetések vezettek a Sipos számára végzetes párbajhoz. A fiatal tiszthelyettest évtizedeken át gyászolta a háromszéki család. A győztes „párbajvétség” miatt három hónapig vezekelt a váci államfogházban. Unalmában írni kezdett, s Herczeg Ferenc néven a század első felének legünnepeltebb magyar írója lett. A párbajhistóriát eddig kizárólag az ő leírása alapján ismerte az irodalomtörténet. Egy családi levelesládából azonban nemrég olyan levelek kerültek elő, melyek a történetet a másik fél szemszögéből tálalják.

A párbajhistória abban a korban nem számított rendkívülinek. 1886 augusztusában Liszt Ferenc halála foglalkoztatta leginkább a sajtót. A párbaj csak akkor számított igazán nagy szenzációnak, ha neves emberek vívták. A névtelen, vagy alig ismert ifjak pisztoly- vagy kardpárbajaira az újságszerkesztők általában nem is szántak több teret három-négy mondatnál. Herczeg Ferenc pedig, az ekkor alig huszonhárom éves fiatalember csak később szerzett hírnevet magának. Noha a törvény büntette a „párbajvétséget”, a párbajozás hozzátartozott a társadalom szokásaihoz, elvárásaihoz. A kor polgárai inkább vállalták a fizikai megsemmisülést, minthogy a párbajkihívás elmulasztása vagy elutasítása miatt megsegyenüljenek, erkölcsi nullákká váljanak.

AHOGY SIPOS NAGYBÁTYJA LÁTTA

Részlet Barabás Antal Deák Alajoshoz írott leveléből

(. . .) *Ami Herczog ama brutális gyilkos büntetését illeti, nem vagyok hajlandó ügyvédet fogadni. Nem ér az már ügyse semmit; sőt, ha már nincs törvény arra, hogy az ilyen gyilkost felakasszák, inkább kérném a bíróságtól annak teljes fölmentését. Nem méltó, nem érdemes az az ember arra, hogy őt földi bíróság 1 vagy 2 évre elítélje. Ítéljen fölötte az igazságos Isten.*

Az én nézetem szerint Herczog megvetésre méltó, aljas ember, mert midőn néhai öcsém ama szemtelen s valóban arcátlan nő kosara miatt hozzá fordult, s tőle illedelmesen kérte annak rendreutasítását, Herczognak az lett volna a kötelessége, hogy az ügyet illedelmesen igazítsa el, a nőt vagy tovább ne táncolásra, vagy elsősorban szegény öcsémmei táncolásra figyelmeztette volna. De mit tett ehelyett a vadember; azt, hogy ő táncolt ama nővel, s midőn látta, hogy Laci is táncol, a zenét beszüntette. Kít sértett meg akkor az ildomtalan ember? Az én hitem és meggyőződésem szerint nem Lacit, hanem az egész társaságot. Nem volt elég ennyi, midőn szegény Laci egy nővel táncolt, Herczog vad szenvedélyének nem tudva parancsolni, a táncoló nőt kiszakította Laci karjából s félrelökte, Lacit pedig tettelesen bántalmazni akarta. Hogy betetézze vadságát, tetteles bántalmazásra készítette magához hasonló elvtársait, de a művelt, higgadt gondolkodásúak visszatartották, sőt Herczogat s ama kificamodott gondolkodású nőt a társaságból kiutasították.

Már most kérdem, meg lehetett-e lovagiasan vívni egy oly emberrel, aki kényszerítve volt egy díszes társaságból eltávozni, mert az keblében meg nem tűrte.

Természetesen nem. Nem, mert Herczog Ferenc, mint olyan ember, aki egy társaság nyugalalmát s békéjét kvalifikálhatatlan gorombaságaival megsértette, párbajra képtelen volt. A segédeknek az lett volna a teendője, hogy állítsák az ügyet egy becsületbírótság elé, mely megfontolva minden körülményt, döntötte volna el, hogy Herczoggal lehet-e verekedni vagy nem.

A végzetes párbaj során is elárulták a segédek tapintatlanságukat. Laci a párbaj során állást változtatott, s így oly helyzetbe jutott, hogy ellenfele tetszése szerint véghatott. Ezt a segédeknek nem lett volna szabad engedniük, hanem azonnal állásba visszakényszeríteni a párbajt vívót, s úgy engedni tovább a vívást. Ha ezt teszik, meg vagyok győződve, hogy súlyos sebet kaphatott volna Laci, de halálos vágást semmi esetre sem.

Én tehát nem a gyilkost, de annak és a szerencsétlen elhúnytának a segédeit kérném szigorúan megbüntetni. De hadd büntesse őket is az igazságos isten és saját lelkiismeretük.

Nagyborosnyó, 1886. szeptember 2-án

Barabás Antal magyar királyi postamester

AHOGY HERCZEG LÁTTA

Részlet Herczeg Ferenc *A Várhegy* című önéletrajzi regényéből

A tánchelyen nagy por volt, és Annát a kísérőnője, aki egyáltalán bolondságnak tartotta az éhomra való ugrálást, eltiltotta a táncról. Ebben a pillanatban lépett hozzá Sipos László, és táncra kérte. A leány, aki egészen kifulladt, a fejével és a kezével intett, hogy nem táncol. Ez a tagadó fejrázás egy embernek az életébe került, egy másiknak a pályáját szegte ketté, a harmadikat pedig fogházba juttatta. (. . .) Ebéd után újból kezdték a táncot. Sipos hozzám lépett, hogy beszélni akar velem, és együtt elvonultunk a tánchelyet környező fák alá. Miközben még beszélgettünk, a tiszthelyettes a táncolókat figyelte. Egyszerre felragyogott az arca, és felkiáltott:

– Megbosszult engem a bajtársam!

Időközben ugyanis az történt, hogy F. F. hadnagy táncra kérte Annát, és miután táncolva megkerülte vele a fél tánchelyet, egy helyen (. . .) kilendítette a bämész cselédek közé. Faképnél hagyta, de előbb azt mondta neki:

– Maga nem úri társaságba, hanem ide való! (. . .)

Jelen lévő barátaim, akikkel az esetet megbeszéltem, velem együtt úgy vélekedtek, a történet után a két úr nem maradhat a társaságunkban. Én pedig vállalkoztam, hogy ezt tudomásukra fogom adni. Szórol szóra ezt mondtam:

– Mikor a mai mulatságra meghívtuk ezt a két urat, abból a föltevésből indultunk ki, hogy minden katonatiszt úriember. Sajnálattal láttuk, hogy vannak kivételek is. A rendezőség a tévedésért bocsánatot kér a tisztelt közönségtől, a tiszt urakat pedig felszólítom, hogy hagyják el a társaságot.

A két fiatal katona láthatóan nem tudta, hogyan viselkedjék. Mikor a zene újból megszólalt, Sipos megint táncolni kezdett. Én elhallgattattam a cigányt, de a tiszthelyettes zene nélkül is folytatta még a keringőt. (. . .) Mikor harmadszor is beszünttettem a zenét, Sipos azt mondta:

– Ha nem hagynak engem békén, akkor ma itt pofozkodás lesz!

Ezt azonban már nem akartam bevárni, tudtam, mind a két tiszttel meg kell verekednem, mert ha az ezredük holnap tudomást szerez az esetről, akkor a legkevesebb, amit tőlük elvár, az, hogy fegyveres elégtételt szerezzenek a nyilvános kiutasításért. Kétfelé osztottuk tehát a cigánybandát, elláttuk magunkat kellő mennyiségű itallal, azt mondtuk a társaságnak: aki velünk jön, azt szívesen látjuk, aki itt marad, annak jó mulatást kívánunk, és elvonultunk az erdőbe. (. . .)

Másnap reggel két honvédtiszt elhozta nekem Sipos kihívását. Én arra kértem a barátaimat, hogy mielőtt még szóba állanának Sipos segédeivel, a nevemben hívják ki F. F. hadnagyot. (. . .)

Két nappal később karddal a kezünkben néztünk farkasszemet Sipos Lászlóval. Meztelen felsőtestén keményre sportolt izmok feszültek. Mindvégig bátran és hidegvérően viselkedett. (. . .) Mindjárt az első összecsapásnál éreztem, hogy a

kard puhát ért. Sipos jobb hóna alól ömlött a vér. Megtántorodott, orvosok és szekundánsok körülfogták. (. . .) Elmentem, és rengeteg sok vér és egy sápadtan mosolygó fiatalember emlékét vittem magammal. (. . .) Délután lett volna a másik párbaj, de a hadnagy nem állott ki. Kijelentette, lemond a tisztí rangjáról. Ezt meg is tette. Évek múlva a temesvári vármegyeházán láttam viszont mint kishivatalnokot.

MEGKÖVÜLT GYÁSZ

Olosz Katalin néprajzkutató, a Sipos család leszármazottja azután kezdett tüzetesebben foglalkozni a történettel, hogy a levelek előkerültek. Amint elmondja, a Versecről Háromszékre küldött levelek lennének igazán izgalmasak. Ezek nem kerültek elő. Sok érdekes megállapítást tartalmaz azonban Barabás Antal postamesternek (a megboldogult nagybátyjának) a verseci beszámolóra küldött válasza is. Ebben a levélíró tulajdonképpen eltöpreng a törtéteken, elemzi azokat a Versecről kapott híradás alapján. Olosz Katalin a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban a kor sajtóját is áttanulmányozta. Sajnálattal jegyzi meg, hogy a verseci magyar nyelvű hetilap, a *Délvidéki Nemzetőr* kollekciónak éppen az a két szám hiányzik, melyben a párbajról is beszámolhattak. Nem tartja kizártnak, hogy e számoknak azért kellett eltűnniük, hogy ne cáfolhassák Herczeg igazát.

– Sajnos, nagyon szűkszavú történetet őrzött meg a család. Magát a pusztáténynt, hogy Herczeg Ferenc megölte párbajban nagyanyám testvérét. A részletekről nem hallottam soha. Nagyanyám tizenkét éves volt, amikor Sipos László meghalt.

– Herczeg Ferenc neve viszont megpecsételt név maradt a családban . . .

– Nem is igen emlegették, és a nagyanyámék házában Herczeg Ferenc-könyv soha nem fordult elő. A családi szájhagyomány azt is megőrizte, hogy Herczeg Ferenc talán épp e párbaj következtében magyarosodott el, magyarosította Herzogról Herczegre a nevét mondván, hogy: megöltem egy magyar fiút, most magyarnak kellennem helyette is . . . Ezt édesanyámtól hallottam, és őszintén szólva nagyon megütköztem rajta. Szó sincs tudniillik ilyesmiről az emlékiratokban, még csak halvány utalás sincs arra, hogy Herczegnek ilyen gondolat megfordult volna a fejében.

– Herczeg életútját számon tartotta az irodalomtörténet. Mit lehet Sipos Lászlóról tudni? Mit őrzött meg róla emlékezetében a család?

– Háromszéki, márkosfalvi kisbirtokos család sarja, akit kisgyerekként az enyedi kollégiumba vittek tanulni. Ott végezte el a harmadik gimnáziumi osztályt. A családi hagyomány úgy tartja, hogy tanító lett, és a tanítóságból

öltözött be a katonai egyenruhába. Az enyedi kollégium évkönyveiben viszont semmi nyoma nincs annak, hogy tanítóképzőt végzett volna.

– Elnézem a fényképét, inkább néz ki tanítónak mint daliás katonatisztnak. Herczeg Ferenc ezzel szemben a katonai laktanya egyik legjobb vívójának, izmos, jól megtermett fiatalembernek mutatja be.

– Amíg a fényképét nem láttam, fogalmam sem volt arról, hogy hogyan nézhetett ki.

– Amikor elolvastam a leveleket, és Herczeg Ferenc emlékiratait is, úgy éreztem, az igazság valahol a kettő között lehet. Mindkét fél szinte romantikusan próbálta a saját álláspontja mellé felsorakoztatni az érveket.

– Ahogy Herczeg nem tesz szóvá bizonyos vonatkozásokat, melyek rá nézve terhelőek lennének, bizonyos dolgok a levelekben is elsikkadnak. A levelek szerint Herczeget megbotrántkoztató viselkedése miatt kiutasították a társaságból, Herczeg viszont úgy írja le, hogy ő maga látta jobbnak elmenni. A levélíró viszont szóvá sem teszi, hogy Gettmann Anna kisasszonyt Sipos bajtársa, Fodor Ferenc hadnagy kitáncoltatta a cselédek közé.

– Herczeg az emlékiratait az 1930-as években vetette papírra, a párbaj viszont 1886-ban történt . . .

– Herczeg Ferencnek nyilván a kezében voltak a törvényszéki végzések. Egyebekben viszont ő is az emlékezetére támaszkodhatott. S ne feledjük, akkor ő már a pályája csúcán volt, ünnepezt író, a nemzet írójának, az úri középosztály bálványának tartják. Nyilván nem illett volna be ebbe az írói portréba egy olyan párbajhistória, amiben mákszemnyi hibája Herczegnek is lehet. Amit a párbajról tud az irodalomtörténet, művelődéstörténet, az kizárólag Herczeg Ferenc emlékirataira támaszkodott. Eddig Sipos nem védekezhetett, nem mondhatott ellent annak, amit Herczeg Ferenc leírt vagy elmondott . . . A halott nem tud megszólalni. A korabeli újságok némelyike azt írja, hogy a verseci párbajt egy kisasszony szeszélye okozta, aki visszautasította Sipos László táncrakérését, mondván, hogy gyászt visel, de amikor Herczeg Ferenc, majd Fodor Ferenc kérte táncra, felfüggesztette a gyászt. Igazából nem tudom, hogy ott mi történt . . .

– A levelekben többször is előfordul, hogy a lesújtott édesanya nem biztos, hogy túléli a fia halálának tragédiáját . . .

– A család számára a történet azért is tragikus volt, mert Sipos László halálával nem maradt már fiú, aki a nevet továbbvigye. Furcsa fintora a sorsnak, hogy az édesanya, aki a párbaj idején ötven körül járt, még ötvenkét évet élt. Százkét éves korában halt meg 1936-ban. Ő tulajdonképpen megérte Herczeg Ferenc emlékiratainak a megjelenését is, de azt hiszem, nem tudott róla. A fia halálától soha nem vetette le a gyászruhát.

SIPOS FERENC LEVELE DEÁK ALAJOSHOZ

Szeretve tisztelt rokon, igaz jó barátunk!

Köszönetet szeretnék mondani nemes, kegyeletes eljárásukért. Nehéz nagyságukhoz méltó szavakat találnom.

Önök a rokonságnak föl sem vehető csekély kötelékét elégnak tartották arra, hogy néhai balvégzetű, szerencsétlen gyermekünkre nézve a szülék helyét pótolják.

Midőn messzi távolban, hazánkban bár, de előtte ismeretlen, idegen földre lépett, a nép között, melynek nyelvét sem értette, Ön és mélyen tisztelt családja kegyes volt számára otthont teremteni. Ott a szívélyes család körében gyermekünk boldog volt. Jött a végső csapás. Önök elébb, mint mi hírét is vettük volna, a lesújtott szülők feladatára vállalkoztak. Szegény gyermekünk végtisztességét pompassá tették.

Mit szólhatunk, mit adhatunk mi e, szavakban ki sem fejezhető, nemes tettért!

A jó Isten, ki erőt ad, vigasztalást nyújt a lesújtó csapások nyomása alatt, kinek áldása kiapadhatatlan a jókra, a nemesekre, az a jó Isten jutalmazza meg Önöknek mindazt, amit vele, velünk tettek.

Jó Istenünk áldása legyen Önön és családján nemes rokon, igaz barátunk.

Nagy jószágoknak emlékezetét megőrizzük. Önök immár nincsenek távol tőlünk. Közöttünk vannak, míg élünk.

Szegény jó gyermekünk emléke mellett minket is tartsanak megjóindulatukban, barátságukban.

Magam, nőm s gyermekeim mély háláját, tiszteletét ismételten kifejezve vagyok szerencsétlen rokona.

Márkosfalva, 1886. augusztus 17-én

Iffj. Sipos Ferenc

CSALÁDI TILALMAK

Az irodalomtörténeti értékű leveleket Telegdy Gyöngyvér nyugalmazott tanárnő, a Sipos Lászlót eltemető Deák Alajos unokája őrizte meg.

– A családban mesélték, hogy Sipos László fiatal tiszt a nagyszüleimnél lakott mint távoli erdélyi rokon. Herczeg Ferenc úgy ejtette a halálos sebet, hogy a vívás közben Sipos Lászlónak a szemébe sütött a nap, és megvakította.

– Ez nem valószínű, hiszen egy kaszárnyateremben vívtak, ahová a júliusi délelőttön nem süthetett be a nap . . .

– Én nem tudom . . . Nálunk így mesélték mindig . . . Az biztos, hogy a nagyapámnál volt felravatalozva. Ma is megvan a gyászjelentés és a háromszéki rokonoktól kapott három levél.

– Mikor kerültek elő?

– Mindig megvoltak apámnál. Csak azt tudom, hogy már nagyobbacska voltam, amikor a kezembe adták.

– Tehát foglalkozott ezzel az eseménnyel a család? A leveleket olykor elövétték, megnézték, visszatették?

– A családi iratok között voltak ezek a levelek apámnak az íróasztalába elzárva. Mikor már megfelelő korban voltunk, nekünk is megmutatták.

– Milyen hangnemben gondolkoztak a történekről? Hiszen akár szenzációként is fel lehet fogni, hogy lám, az a Herczeg Ferenc ölte meg Sipos Lászlót, aki aztán befutott író lett, Nobel-díjra is jelölték . . .

– Soha nem beszéltek arról, hogy Herczeg Ferenc nagy író lett. Mindig elítélően szóltak róla.

– Amint látom, elég nagy könyvtár van a házban. Ez arra utal, hogy könyvszerető emberek voltak már az előmenői is . . .

– Az egész család sokat olvasott, könyvek között nevelkedtem.

– Voltak-e Herczeg Ferenc-könyveik?

– Nálunk Herczeg indexen volt.

– Ez kijelentett tilalom volt, vagy csak egy hallgatóságos közmegegyezés?

– Mondjuk úgy, hogy tilalom is volt. Én kezdtem el később olvasni. A Színházi életben megjelent Herczeg Ferenc-színdarabokat, és később vettem is elég sok Herczeg Ferenc-könyvet, de úgy, hogy nem tudták a szüleim.

– Később sem szereztek erről tudomást?

– Akkor már külön könyvtáram volt, és nem érdekelte már őket, hogy mit olvasok.

AZ „ÍRÓFEJEDELEM”

Herczeg Ferenc emlékiratainak újonnan kiadott kötetéhez Németh G. Béla akadémikus irodalomtörténész, művelődéstörténész írt előszót. Ma őt tartják Herczeg Ferenc írásai, életútja legjobb ismerőjének.

– Mennyiben befolyásolta Herczeg Ferenc karrierjét, pályáját ez a párbaj?

– Anyiban, hogy emiatt elítélték, és a váci börtönben írta meg az első regényét, a *Fent és lentet*.

– Lehet ezt úgy is értelmezni, hogy lényegében ez tette őt íróvá?

– Annyiban igen, hogy ő maga mondja, soha nem gondolt arra, hogy író lesz. A nagybátyja indította el a jogi pályán, és ő gondoskodott volna arról, hogy Herczegből bíró, vagy valami hasonló legyen. A börtönben azonban nagyon unatkozott, és nekiállt írni. Nos, sikere volt a regénynek. A kornak a fő kritikusa Beóthy Zsolt nagyon megdicsérte. Herczeg belekóstolt a sikerbe, s a jogot sem fejezte be, író lett belőle. Abban az időben azt mondták, ő az írófejedelelem. Hát az végképp nem volt, de értett az íráshoz. Az elmúlt negyven

éven meglehetősen egysíkú és elmarasztaló képet festettek róla. Úgy tartották számon, hogy ő a dzsentrinek az írója. Ma jobb a megítélése. Kétségtelenül elsősorban úgynevezett lecture regényeket írt, társasági regényeket, szerelmi regényeket. Ezekben nagy lélektani titkokat nem főd fel, nagy társadalmi ellentéteket nem hoz felszínre, de a regényhez is és a színpadhoz is kitűnően értett. Herczeg erről a párbajról viszonylag keveset ír, egy kicsit önmagát mentve.

– A mai ember számára különben már az is eléggé nehezen érthető, hogy egy kisasszony, hogyha felkérték egy ilyen mulatságon táncolni, köteles volt elfogadni a felkérést?

– Azért az ma is sértés, ha valakit fölkérnek, és az illető nemet mond, miközben előtte már táncolt, és utána is táncol. Abban az időben ez egyértelműen sértésnek számított, mégpedig fiatal emberek esetében alapsértésnek. Azt jelentette, hogy te nem vagy rangbeli, nem vagy egyenlő, nem vagy abba a társaságba illő, ha veled elmegyek táncolni, ez kisebbíti az én társadalmi rangomat.

– Herczeg Ferenc az emlékirataiban azt írja, Versecen ez volt az első párbaj . . .

– Ez nagyon is érthető. Akkoriban úgy tekintették, nincs igazi rangja annak a városnak, ahol nem volt néhány párbaj, mert ott nem laknak igazi úriemberek. Versec elsősorban német polgárváros volt viszonylag kevés szerb lakossággal, és még kevesebb román lakossággal. Ez a város erősen magyarosodott. A versecieket németnek tekintették, miközben a verseciek úgy vélték, ők már magyarok. És a katonai szokásokat is különösen érvényesíteni akarták.

– Gondolja, hogy ennek a párbajnak volt egy katonák–civiliek, vagy akár magyarok–németek közötti ellentét komponense is?

– Civiliek és katonák közötti mindenképpen, hiszen a katonatiszt egy kicsit felsőbbrendűnek tekintette önmagát, és ezt a társadalom el is fogadta. Magyar és német ellentét talán csak közvetve lehetett, tudniillik a Herczeg családja erősen hangoztatta, hogy ő immár magyar család. E lovagias megnyilvánulással Herczeg tulajdonképpen magyarabb akart lenni a magyarnál. A társadalomnak egy ilyen rangbeli mániája és babonája volt a párbaj. Elvárták az embertől, hogy megmutassa, hogy férfi is és úriember is, alkalmas férjnek, alkalmas különböző tisztségeket viselni. Különösen a jogvégzett fiatalembereknél volt ez így. A jogi végzettség számított a magyar társadalomban az igazinak, mert azzal főispán is lehet az ember, minden út nyitva van előtte. Ebbe a társadalmi körbe bejutni egy párbaj, egy híres párbaj kitűnően alkalmas volt.

ELNÉZŐ TÖRVÉNY

Dr. Závodka Zsolt ügyvéd 1992-ben a magyarországi párbajok jogi hátteréről írta diplomadolgozatát. Arról kérdeztük, mennyiben volt törvényes a Herczeg–Sipos-párbaj?

– 1878-at megelőzően, az első magyar BTK, a Csemegi-kódex hatálybalépését megelőzően a párbajcselekményeket az eredmény szerint ítélték meg. Hogyha haláleset történt, akkor emberölésnek minősült az ügy, hogyha rokkánás, a testi sértésnek a szabályait kellett alkalmazni. Viszont olyan erős volt az elvárás, hogy ezt önálló törvényi tényállásként kellett szabályozni.

– Ezekben a levelekben Sipos László rokonai azt állítják, hogy Herczeg Ferenc nem is lett volna párbajképes, hiszen ő megsértett egy úri társaságot. Ez azt jelenti, hogy a polgárnak meg kellett felelni valamilyen erkölcsi normáknak ahhoz, hogy egyáltalán párbajozhasson?

– A kódex szerint párbajt vívhatott mindenki, akit erkölcsi élete és az ellene vagy általa elkövetett sértés lovagias fegyverekkel való elégtételre minősített, illetőleg erre kötelezett. Csak a szabályos párbaj volt az, amelyik az enyhébb büntető megítélést eredményezte. Ugyanis a törvény kimondta azt is, hogy „azon párbajvívó, aki a párviadalnak szokásos, vagy kölcsönös egyetértéssel megállapított szabályait megszegte és annak következtében ellenfelét megölte, az szándékos emberölés, ha pedig megsebesítette, súlyos testi sértés büntetetté meghatározott büntetéssel büntetendő”.

– Herczeget, mint tudjuk, államfogház-büntetésre ítélték. Mit jelent ez? Különbséget tettek a párbajozók fogházbüntetése és a köztörvényes bűnözők büntetése között?

– Igen, az államfogház majdhogynem jelképes büntetése volt a párbajozásnak. Az államfogház szabályai jóval enyhébbek voltak a börtönre és fegyházra megállapított szabályoknál. Például az államfogyok nem voltak munkára kényszeríthetők, a saját ruházatukat viselték, önmagukat élelmezheték, látogatókat is sokkal szabadabban fogadhattak. A Csemegi-kódexnek tulajdonképpen az a párbajszabályozásra vonatkozó filozófiája, hogy nem tiltani kell, hanem szabályozni. Végül is ezzel, hogy rákényszerítette a feleket arra, hogy ezeket a párbajszabályokat tartsák be, valójában sikerült azt elérnie, hogy ezek a véres párbajok fokozatosan úgy megszűntek, egyre komolytalanabbá váltak az idő előrehaladtával.

EGY ŐRÜLT DIVAT

Eszes Máté ezredes, a Zrínyi Könyvkiadó igazgatója évekkel ezelőtt nagyszerű könyvet írt *Híres bajvívások, hírhedt párbajok* címen. Ebben a Herczeg-Sipos-párbajt is részletesen leírta.

– Ez a kor a párbajdivat kora volt – kezdi a mesélést. – Párbajkódexekből több tucat készült ebben a korban. A legnépszerűbb Clair Vilmos párbajkódexe volt, amiben leírták, hogyan kell a párbajnak végbemennie. Úgy gondolták, ha ezeket a szabályokat betartják, eleget tesznek a törvényességnek. A furcsa csak az, hogy ez mégiscsak törvényen kívüli cselekedet volt. Megvoltak a törvényi tételei annak, hogy párbajvétségért milyen büntetést mérnek ki a párbajozókra. Ezek elég szigorú törvények voltak, de amikor a törvény maga is a törvény kijátszásában segítkezik, vagy a párbajozók államférfiak, országgyűlési képviselők, akkor nem lehetett a törvény szavának érvényt szerezni. Például Herczeg Ferenc és Sipos László megemlegetett párbaja . . . Azt kell mondanom, ennél sokkal csekélyebb okok miatt is párbajoztak. A Párbajkódexekben le volt írva, hogy ha két ember egymással szemben áll és beszélget, s az egyik megfeledkezve az úri modorról, a másiknak megfogja a kabátgombját, és csavargatni kezdi, ez párbajok. De ennél sokkal kisebb és nevetségesebb okokból is történtek párbajok.

– Mennyiben kellett megküzdeni, ha a párbajkihívás megtörtént? Volt-e kibúvó? Volt-e kitérő?

– Aki például köztisztviselői vagy társadalmi hivatalt akart vállalni, ilyen iskolákat végzett, vagy ne adj isten jogi fakultásra járt, úgy kezdte az egyetemi tanulmányait, hogy először beiratkozott egy jó párbajiskolába. Kvázi arra készülődött az úriember, hogy majdan az úri becsület védelmében hát ne legyen ügyetlen se kardforgatásban, se pisztolylövészetben. Készültek erre a bizonyos alkalomra. Ez volt a korszellem.

– Megszégyenült volna az az úr, akit kihívnak párbajra és nem vállalja a párbajt?

– Feltétlen. Ez nem is egyszerű megszégyenülést jelentett volna, hanem az a társaság, ahol ő korábban létezett, kinézte volna magából. Aki viszont egy úri társaságban egy esti összejövetelel megjelent fekete selyemmel felkötött karral, annak óriási sikere volt, mert tudták, hogy párbajozott és túlélte. Ilyen körülmények között érthető, hogy mindenki igyekezett eleget tenni ennek a szörnyű szokásnak. Mert nem tudom másnak nevezni. Hogyha ennek a bizonyos úri becsületnek a fogalmát egy kicsit megvizsgáljuk, kiderül, hogy szinte csak a társadalmi formákban megnyilvánuló becsületről van szó. Nem a valóságos, mélyebb értelméről a becsületnek. Divat volt. Egy örült divat.

– Herczeg és Sipos karddal vívott, ebben a korban viszont gyakoriak voltak a pisztolypárbajok is. Mi döntötte el azt, hogy milyen fegyvert használnak?

– Igaz ugyan, hogy Herczeg Ferenc a Magyar Atlétikai Klubban tanulta a vívást, a mestere pedig nem más volt, mint Szekrényesi Jenő kitűnő vívómester, de nem ez a nyitja annak, hogy a Sipos–Herczeg-párbaj karddal történt meg. Hanem az, hogy mindig a sértett fél választott fegyvernemet. Attól kezdve, hogy megtörtént a kihívás, szót nem válthattak egymással a párbajozók, a tolmácsaik a párbajsegédek voltak. Azok egyeztek meg a párbaj helyszínében, hogy karddal vagy pisztollyal stb. De a részletek aprósága is fontos volt. Hát például hegyes törrel vívni nyilván veszélyesebb, mint egy egyszerű karddal. Vagy, megengedik-e a szúrást, vagy csak vágni lehet? Vagy a pisztoly huzagolt csövű, vagy csak sima csövű fegyver. Ha sima csövű fegyverrel lőttek egymásra a párbajozó felek, ez a golyó, hála istennek, nem talált olyan gyakran célba, mert a huzagolás éppen a pontos célzást teszi lehetővé. Ezek nem lényegtelen apróságok voltak. Ezeken múlhatott a párbajozók életben maradása. Egy nagyon érdekes párbaj volt még az ötvenes években. Az egyik párbajozó felet az mentette meg, hogy februári nap volt, zimankó, hideg, és a párbaj vezető bírāja kimondta, föl kell tenni a csákót. Fejen találta az ellenfél golyója, de csak egy nagy ütést érzett, mert a sapkarózsa – ami fémből van – megoltalmazta, és életben maradt.

– Herczeg Ferenc és Sipos László párbajsegédei harcképtelenségig folyó bandázs nélküli kardpárbajban egyeztek meg. Ez mit jelentett?

– Ezek nagyon szigorú feltételek. A bandázzsal éppen azt a sérülést lehetett volna elkerülni, ami Sipos László halálát okozta. A bandázs azt jelentette, hogy a hasi ütőeret, a kar, a csukló és a nyak ütőereit körbevattázták, és fekete selyemmel körbekötötték. Sipos Lászlónak a hóna alatt az ütőerét érte a kard, és abban a korban a sebészet még eret varrni nem tudott. Le sem tudták szorítani a vérző ütőeret. Egyszerűen elvértett.

– Ezekben a levelekben az áll, hogy a vívás közben Sipos állást változtatott, és felrója a levélíró, hogy a segédek nem parancsolták vissza állásba a vívókat. Mit jelent ez?

– Én inkább arra gyanakodom, hogy nem rendelte vissza egy leállás után a megindulási helyre. Hiszen a megindulási helyek között olyan távolság van, hogy karddal nem lehet elérni egymást. Itt az történhetett, hogy közel álltak egymáshoz, és lehet, hogy elhangzott figyelmetlenségből a vezető segédnek a rajta vezényszava, és ezt kihasználva Herczeg vágott. De hát ez csak spekuláció, nem tudni pontosan, hogyan történt.